

KS. TOMASZ KOPICZKO*

Działania społeczne katechety we współczesnym kontekście duszpasterskim

W 2002 r. dokonując podsumowania dwunastu lat obecności religii w szkole ks. prof. T. Panuś zauważył, że „stała się ona naturalnym elementem szkolnego krajobrazu, a katecheta pozostaje w wielu sprawach autorytetem, do którego zwracają się nauczyciele i dyrekcje o radę, pomoc i opinię”¹. Sam autor jednak kilka akapitów dalej w sposób właściwie proroczy zauważa, że nie ma żadnej gwarancji, że stan ten trwać będzie zawsze². Postrzeganie nauczyciela religii³ na przestrzeni ponad dwudziestu lat uległo radykalnej zmianie. Szereg zmian społecznych i kulturowych, które dokonały się w polskim społeczeństwie sprawiły, że zaledwie około 5% respondentów postrzega wizerunek nauczyciela religii w sposób zdecydowanie pozytywny i około 20% w sposób raczej pozytywny. W tym samym czasie te same badania pokazują, że ponad 50% w sposób negatywny (raczej negatywny lub zdecydowanie negatywny) postrzega wizerunek zawodowy nauczyciela religii⁴.

Wobec powyższych faktów warto zastanowić się nad rolą nauczyciela religii w procesie wychowania do wiary, zwłaszcza w przestrzeni jego działalności społecznej. Jak wskazują wspomniane badania przeprowadzone w 2022 r. respondenci – niezależnie od deklaracji religijnej – zapytani o działania, które mo-

* ks. Tomasz Kopiczko – Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8000-6714>; e-mail: tkopiczko@gmail.com

¹ T. Panuś, *Przyszłość nauczania religii w szkole*, „Katecheta” 11(2002), s. 17.

² Por. tamże.

³ W niniejszym artykule celowo będzie używany termin „nauczyciel religii”, a nie „katecheta”, gdyż refleksja ta dotyczy głównie życia społecznego. Należy jednak podkreślić, iż termin „katecheta” bywa utożsamiany z terminem „nauczyciel religii”. Por. PDK 89nn. Szczegółowo tematykę tę wyjaśnia pierwsza część artykułu: M. Mąkosa, *Katecheta (nauczyciel religii) jako wychowawca na tle proponowanych zmian w prawie oświatowym*, „Zeszyty Formacji Katechetów” 19(2019), nr 4, s. 97-104.

⁴ Por. T. Kopiczko, *Promowanie pozytywnego wizerunku katechety (nauczyciela religii)*, „Studia Elckie” 24(2022), nr 4, s. 423-440.

głyby pomóc nauczycielom religii/katechetom w poprawie swojego wizerunku stwierdzają, że najbardziej istotne jest zaangażowanie w życie społeczne⁵. Również w czasie samej lekcji religii uczniowie chętnie poruszają kwestie związane z życiem społecznym, a także odnoszą się do tematów egzystencjalnych, poszukując konkretnych rozwiązań z przestrzeni nauk nieteologicznych⁶.

Celem niniejszego artykułu jest refleksja nad działaniem nauczyciela religii w życiu społecznym. Jednak już na wstępie należy podkreślić, że niezależnie od okoliczności chodzi o zakres działań, które prowadzą do rozwoju wiary i pogłębiania osobistej relacji z Bogiem. Analizie poddano najnowsze dokumenty katechetyczne oraz literaturę o tematyce teologicznej, socjologicznej i społecznej. Poszukiwania naukowe w tym zakresie pozwoliły wyodrębnić cztery istotne zagadnienia, które zostaną kolejno omówione: 1) próba charakterystyki współczesnego społeczeństwa, 2) znajomość środowiska uczniów, 3) pozaszkolna działalność nauczyciela religii, 4) aktywne towarzyszenie oraz pomoc w rozpoznawaniu. Zgodnie z paradygmatem teologii pastoralnej zamierzeniem prezentowanej refleksji jest także wypracowanie konkretnych rozwiązań i sugestii.

Próba charakterystyki współczesnego społeczeństwa

Współczesne społeczeństwo Polski jest złożone i zróżnicowane, charakteryzujące się lawiną zmian kulturowych, ekonomicznych i społecznych. Widoczny jest także proces przeobrażania się paradygmatów edukacyjnych i religijnych. Można nawet zaryzykować stwierdzenie, że dzieci i młodzież, rodzice i katecheci to odrębne wyspy na morzu rewolucji komunikacyjnej. Potencjalny katechizowany często lepiej potrafi komunikować się z rówieśnikami poprzez Internet niż w sposób bezpośredni. Jednocześnie – jak zauważa E. Osewska – kontakty międzyludzkie stają się pospieszne, powierzchowne i tymczasowe⁷.

Podejmując wysiłek dalszej charakterystyki społeczeństwa można postużyć się sformułowaniem Z. Baumana, który pragnąc opisać współczesność używa terminu „nowoczesność płynna” (ang. liquid modernity)⁸. Określenie to pozwala zrozumieć, że współczesnemu człowiekowi towarzyszy ciągle poczucie niepewności, fragmentaryczność, prywatyzacja ambiwalencji. Wszelkie terminy związane z wiarą i Bogiem poddawane są ciągłej dekonstrukcji znaczeń. Jak zauważa J. Mariański, prowadzi to do rzeczywistości „płynnego sacrum”⁹. W konsekwencji sacrum nadal jest obecne w społeczeństwie, ale przy-

⁵ Por. tamże, s. 433.

⁶ Por. W. Szymczak, *Lekcja religii: konteksty uczestnictwa i absencji*, w: *Młodzież w kontekstach współczesnych. Rodzina. Czas. Szkoła. Kościół i katecheza*, red. W. Szymczak, T. Adamczyk Lublin 2022, s. 90nn.

⁷ Por. E. Osewska, *Religious Education as Accompanying: from Superficiality to Spirituality to Personal Acquaintance with God Incarnate*, „The Person and the Challenges” 6(2016), nr 2, s. 21-34.

⁸ Por. Z. Bauman, *Płynna nowoczesność*, Kraków 2006.

⁹ Por. J. Mariański, S.A. Wargacki, *Płynne sacrum w społeczeństwie postnowoczesnym*, „Uniwersyteckie Czasopismo Socjologiczne” 17(2016), s. 7-27.

biera nowe, nieprzewidywalne formy. Religia nie umiera, pozostaje jednak w ciągłym ruchu i zmienia się – tracąc ilościowo. W przestrzeni szkolnej lekcji religii oznacza to nic innego jak tylko spadek liczby uczniów, którzy w niej biorą udział. Jednocześnie poszczególne elementy życia społecznego i kulturowego mogą zawierać „cenne odrobinki” ewangelicznej prawdy. Jak podkreśla J. Mariański, „temat sacrum jest podejmowany współcześnie dość często przez socjologów, do pewnego stopnia częściej nawet niż przez teologów”¹⁰. Taka sytuacja kreuje swoiste wyzwanie przed nauczycielami religii, którzy powinni być nie tylko obecni w przestrzeni społecznej, ale także posiadać tę wyjątkową zdolność do właściwego odczytywania znaków czasu¹¹.

Kolejną cechą charakteryzującą społeczeństwo, w którym posługują katecheci jest ciągła troska o prawdę. To również przestrzeń, w której zmiany dokonują się w sposób dynamiczny. W 2016 roku¹² upowszechniający się termin „postprawda” opisywał rzeczywistość głównie w obszarze polityki. Natomiast już dwa lata później A. Draguła rozważa zestawienie terminu „postprawda” i post-Kościół¹³. Dostrzega on swoiste przejście od Gutenberga do ery Zuckerberga. Współczesny Kościół wydaje się zatem być nie tylko pozbawiony średniowiecznego autorytetu, ale też nie jest w stanie bronić prawdy płynącej z Ewangelii. Nowoczesne media umożliwiają bowiem każdemu, kto ma choćby „minimalne możliwości technologiczne stanie się pełnoprawnym nadawcą, także nadawcą kościelnym”¹⁴.

„Postprawda” opisuje bowiem rzeczywistość, w której fakty nie mają znaczenia. Na pierwszy plan wychodzi pragnienie widzenia społeczeństwa w sposób zgodny ze swoimi poglądami. W kształtowaniu opinii publicznej bardziej od prawdy liczą się emocje i osobiste przekonania. Panorama możliwości, jaką daje Internet, często wytwarza kulturę nieszczerości, cynizmu i manipulacji. W takiej rzeczywistości trudno sobie wyobrazić katechetyczne wychowanie do autentycznych postaw moralnych¹⁵. To, co do tej pory było święte i nienaruszalne, to, co kojarzyło się zawsze z chrześcijaństwem lub osobą Chrystusa, w przestrzeni życia społecznego często jest przedstawiane w sposób banalny i daleki od prawdy. A zatem człowiek, który podczas szkolnej lekcji religii ma budować swoją tożsamość chrześcijanina, zdobywać wiedzę i dążyć ku Chrystusowi pozostaje zagubiony. Świat, który do tej pory był nośnikiem wartości, w tym również reli-

¹⁰ Tamże, s. 9.

¹¹ Por. Z. Marek, „Sacrum” w wychowaniu chrześcijańskim, w: *Polska katecheza wobec pluralizmu jednoczącej się Europy*, red. A. Offmański, Szczecin 2004, s. 177-195.

¹² W dyskusji publicznej termin pojawia się wcześniej. Użyty jest przez amerykańskiego dramaturga Steve’a Tesicha. Później został spopularyzowany w książce Ralpa Keyesa z 2004 r. Por. P. Pawełczyk, J. Jakubowski, *Postprawda i nowe media. Czy potrzebujemy postprawdy?*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne” 1(2017), s. 197-212.

¹³ Por. A. Draguła, *Postprawda i post-Kościół*, <https://wiesz.pl/2018/05/09/postprawda-i-postkosciol/> (dostęp: 20.03.2023).

¹⁴ Tamże.

¹⁵ Por. J. Mariański, *Moralność w kontekście społecznym*, Kraków 2014, s. 11nn.

gijnych, nabiera zupełnie innego oblicza. Tradycyjna przestrzeń sacrum to rzeczywistość, z którą młody człowiek nie chce się już identyfikować¹⁶.

Dynamika wyżej opisanych przemian społecznych, charakteryzujących współczesne społeczeństwo, w którym żyją zarówno katechizowani, jak i ci, którzy prowadzą ich do wiary, wydaje się duża i właściwie trudna do zdefiniowania. Obserwując świat przez pryzmat przemian zachodzących w dobie postpandemicznej można odnieść wrażenie, że niejednokrotnie dokumenty katechetyczne wyznaczające zadania i rolę katechetom, odbiegają w swojej treści od tego wszystkiego, co się dokonuje w społeczeństwie. Pozostaje jedynie być wiernym realizatorem zasady wierności Bogu i człowiekowi oraz poszukiwać adekwatnych sposobów łączenia rzeczywistości z orędziem ewangelicznym.

Znajomość środowiska uczniów

Koniecznym wydaje się realna ocena sytuacji, w której znajdują się katechizowani. Katecheta jako wnikliwy obserwator rzeczywistości społecznej może zatem zauważyć codzienne życie uczniów. Wychowanie, które odbywa się pomiędzy „biegunem samorealizacji” a „biegunem strefy komfortu” skutkuje często doświadczeniem samotności, strachu, smutku, porażki. W takich sytuacjach niezbędne jest towarzyszenie wrażliwego katechety. Intensywnie przeżywane emocje domagają się poprowadzenia wychowanka na drogę doświadczeń związanych z wiarą i relacją nadprzyrodzoną¹⁷.

Warto w tym miejscu zauważyć, że troska o znajomość środowiska, w którym żyje uczeń jest wpisana w zadania osób podejmujących awans zawodowy nauczyciela. Niezbędne wymagania odnośnie do nauczyciela stażysty, który ubiega się o stopień nauczyciela kontraktowego określają jako warunek konieczny „znajomość środowiska uczniów i ich problemów oraz umiejętność współpracy ze środowiskiem lokalnym”¹⁸. Także najnowsze *Dyrektorium o katechizacji* z 2020 roku już we wstępie kładzie nacisk na poznanie środowiska, w którym żyją. Jest to kluczowy warunek do skutecznej ewangelizacji i posługi katechetycznej¹⁹. Jak zaznacza dokument, wiele osób katechizowanych (zwłaszcza dzieci) żyje w środowiskach, w których mimo dobrobytu odczuwa się „kruchosć więzi rodzinnych” lub można wręcz mówić o środowiskach naznaczonych ubóstwem, przemocą lub niestabilnością²⁰. Sprawia to często, że postawa względem Boga i człowieka zmierza raczej w kierunku zamknięcia niż bycia otwartym na dialog. Wtedy proces tzw. religijnej socjalizacji jest utrudniony, a w skrajnych przypadkach wręcz niemożliwy. Wobec

¹⁶ Por. T. Zubrzycka-Maciąg, *Oczekiwania młodzieży względem lekcji religii w szkole średniej – raport z badań*, „Roczniki Teologiczne” 68(2021), z. 11, s. 71-86.

¹⁷ Por. E. Osewska, *Religious Education as Accompanying...*, dz. cyt., s. 28.

¹⁸ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 26 lipca 2018 r. w sprawie uzyskiwania stopni awansu zawodowego przez nauczycieli (Dz. U. z 2020 r. poz. 2200).

¹⁹ Por. DK 41, 49.

²⁰ Por. DK 238.

tego wychowanie religijne, które ma się dokonać na lekcji religii lub w ramach katechezy parafialnej może napotkać duże trudności²¹.

Gdy rodzina i pierwotnie środowisko wychowawcze coraz częściej nie spełnia swoich podstawowych zadań inicjacji chrześcijańskiej, wrażliwość nauczyciela religii jest czymś istotnym. Właściwe rozpoznanie środowiska życia ucznia lub wychowanka jest warunkiem koniecznym do skutecznego prowadzenia go drogą wiary. Jak pokazują badania empiryczne maturzystów, większość osób młodych rzadko rozmawia ze swoimi rodzicami lub wychowawcami o sprawach powiązanych z religią (52,3%). Jedynie 13,6% deklaruje częste rozmowy. Jak wykazały badania, zdecydowanie częściej na tematy religijne rozmawia się w rodzinach, gdzie osoby należą do wspólnot religijnych. Rzeczą oczywistą jest jednak, że takie rodziny stanowią niewielki procent populacji²².

Zatem przed nauczycielem religii pojawia się nowe wyzwanie. Poszerza się istniejący od dawna wymóg znajomości środowiska, w którym żyją i dorastają jego uczniowie. Wymaga to bez wątpienia działań, które dalece wykraczają poza formalne zapisy w podstawie programowej lub programie nauczania. Jak zauważa J. Mariański, współczesny człowiek podlegający procesowi indywidualizacji potrzebuje wsparcia, aby jego wiara była stabilna²³. Owa przestrzeń wsparcia, mająca swoją podbudowę w znajomości środowiska, gdzie żyją wychowankowie, może nadawać nauczycielom religii szczególną rolę wychowawczą, gdzie w odróżnieniu od nauczycieli innych przedmiotów na pierwszym miejscu nie musi stać realizacja wymagań programowych i efekty nauczania a wychowanie do konkretnych wartości.

Działania pozaszkolne

Jak zauważa E. Mitek „szkoła w porównaniu z domem rodzinnym jest środowiskiem instytucjonalnym”²⁴. Troska nauczyciela religii o rozwój wiary domaga się w konsekwencji często podejmowania działań pozalekcyjnych lub nawet pozaszkolnych. Roztropne wspieranie wychowanków w ich rozwoju religijnym domaga się obecności w ich środowisku. Często może to wymagać podjęcia działań społecznych, jedynie pośrednio powiązanych z wiarą. Badania przeprowadzone w 2022 roku pokazały, że bycie otwartym na potrzeby ucznia jest bardzo wysoko cenioną kompetencją nauczyciela religii. Twierdzi tak 77%

²¹ Por. W. Piwowski, *Socjalizacja religijna w społeczeństwie rozwiniętym*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 13(1980), s. 26-42.

²² Por. E. Miszczak, *Socjalizacja religijna maturzystów z województwa lubelskiego w świetle badań socjologicznych*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 26(2017), nr 1, s. 73. Warto zaznaczyć, że badania te były przeprowadzone kilka lat temu. Kierując się intuicją oraz obserwacją, można stwierdzić, że obecnie odsetek rodzin, w których podejmuje się rozmowę na tematy religijne jest zdecydowanie niższy.

²³ Por. J. Mariański, *Pedagogika religii w kontekście społecznym*, „Edukacja Międzykulturowa” 13(2020), nr 2, s. 21-49.

²⁴ E. Mitek, *Katecheta w szkolnym środowisku*, „Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne” 6(2007), nr 1, s. 124.

badanych. Koresponduje to z innym wynikiem tych badań, gdzie zapytano respondentów co może poprawić wizerunek nauczyciela religii to najczęściej wskazywaną odpowiedzią było: zaangażowanie w życie społeczne. Tę odpowiedź wybrało 45% badanych²⁵.

Wychodząc więc naprzeciw tym wskazaniom, nauczyciel religii powinien nie tylko poznać środowisko, w którym żyją jego wychowankowie, ale także stać się twórcą tej rzeczywistości w wymiarze społecznym, kulturowym i religijnym. Celem takiego działania jest stworzenie uczniom i wychowankom warunków do szeroko pojętego rozwoju. Wejście w środowisko ucznia i podjęcie konkretnych działań to metoda proponowana już w 1979 roku w adhortacji *Catechesi tradendae*. W dokumencie tym w paragrafie o metodzie można przeczytać, że pragnąc, aby „katecheza osiągnęła swój właściwy cel, to jest wychowanie w wierze, niezbędne jest wprowadzenie różnych metod, stosownych do wieku i rodzaju umysłowego katechizowanych, dojrzałości eklezjalnej i duchowej oraz indywidualnych uwarunkowań. Ujmując rzecz na szerszej płaszczyźnie, różnorodności tej domaga się wszystko, co ma związek ze środowiskiem społeczno-kulturalnym, w którym Kościół katechizuje”²⁶. Nauczyciel religii zatem jako osoba wrażliwa na potrzeby człowieka powinien być zaangażowany także w szeroko pojętą działalność społeczną, promując w ten sposób wartości ewangeliczne. I chociaż w pierwszym odczuciu nie przyniesie to szybkich rezultatów, to w dalszej perspektywie może w znacznym stopniu ułatwić dialog z człowiekiem poszukującym Boga.

Postulat ten wydaje się szczególnie aktualny wobec faktu kryzysu edukacyjnego. Nie chodzi o osłabienie autorytetu nauczyciela czy środowiska szkolnego, lecz o proces zmian paradygmatów edukacyjnych, który przetacza się przez szkoły i prowadzi do swoistego konformizmu edukacyjnego. Duże grupy stają się niewydolne wychowawczo, a szkoła traci swój potencjał oddziaływania²⁷. Odpowiedzią może na to być właśnie obecność nauczyciela religii w środowisku, w którym są wychowankowie i podjęcie działań społecznych.

Jest to zadanie niełatwe, gdyż wymaga łączenia rzeczywistości szkolnej z przestrzenią parafialną, rodzinną, a często nawet i miejscami o charakterze typowo świeckim. Także od strony kompetencji potrzeba balansu umiejętności teologicznych, pedagogicznych, psychologicznych, socjologicznych oraz dobrych umiejętności organizacyjnych. Wspólnym mianownikiem dla tych wszystkich wymagań wydają się być kompetencje komunikacyjne. To przede wszystkim otwartość i chęć prowadzenia często trudnego dialogu. Istnieje potrzeba połączenia nakazu misyjnego Chrystusa z tym wszystkim, co przynoszą nam osiągnięcia takich nauk jak socjologia, pedagogika czy komunikacja społeczna.

²⁵ Por. T. Kopiczko, *Promowanie pozytywnego wizerunku...*, art. cyt., s. 433.

²⁶ CT 51.

²⁷ Por. W. Błażejowski, *Kryzys edukacji – edukacja w kryzysie*, „Edukacja – Terapia – Opieka” 3(2021), s. 153-173.

W takim kontekście można stwierdzić, że nie chodzi o zmianę oblicza katechezy, a raczej o zmianę oblicza katechetów (nauczycieli religii) i sposobu ich posługiwania. Jak zauważa M. Polak, katecheza od zawsze jest przestrzenią dialogu. Ów dialog z jednej strony ma prowadzić do pogłębienia wiary, a z drugiej do wnikięcia w życie katechizowanych²⁸. Jak podkreśla z kolei H. Wrońska, roztropany katecheta „towarzyszy wychowankom jako partner, opiekun, przyjaciel, ojciec i brat, wskazuje dobre cele i drogi ich osiągnięcia. Ukazuje sens życia i wartości naczelnę, do których sam zmierza”²⁹. A zatem, cechą specyficzną nauczyciela religii powinno być przebywanie wśród dzieci i młodzieży, aby pobudzać ją do przebywania razem, wspólnego działania i chrześcijańskiego dojrzenia poprzez doświadczenie wiary, wspólnoty i służby. Cecha ta dotyczy zarówno grup powstających w sposób spontaniczny, jak i planowany, zarówno tych działających w przestrzeni szkolnej i parafialnej, jak i społecznej.

Nauczyciel religii podejmujący działania społeczne staje się autentycznym wychowawcą chrześcijańskim. Jak podkreśla H. Wrońska, jego zaangażowanie „nie jest zwykłą zewnętrzną aktywnością, ale wypływa ze świadomości, że królestwo Boże na ziemi znajduje się w rękach człowieka. Ma on czynić świat bardziej sprawiedliwym”³⁰.

Jak pokazują badania socjologiczne, poprowadzenie młodzieży w kierunku doświadczenia partycypacji w życiu społecznym przynosi w konsekwencji nabywanie szeregu nowych umiejętności i doświadczeń, które procentują w wieku dorosłym. Współpraca z innymi w grupach czy organizacjach, podejmowanie wspólnych inicjatyw, prowadzi do kształtowania tożsamości osobowej i społecznej. Incydentalne oraz programowane działania na etapie edukacji szkolnej mogą pomóc w utrwalaniu postaw wynikających z wiedzy przekazanej w ramach szkolnej lekcji religii. Zatem włączenie osób młodych w przestrzeń życia społecznego, czy to poprzez środowisko szkolne³¹ czy parafialne³²

²⁸ Por. M. Polak, „Laboratorium dialogu”, czyli o dialogowaniu w katechezie, „Symposium” 24(2020), nr 2, s. 39-50.

²⁹ H. Wrońska, *Animacyjna postawa wychowawcy chrześcijańskiego*, „Roczniki Pastoralno-Katechetyczne” 1(2009), s. 108.

³⁰ Tamże, s. 110.

³¹ Przykładem konkretnych działań w przestrzeni szkolnej i okołoszkolnej mogą być: zaangażowanie w samorządzie szkolnym, działalność w różnego rodzaju fundacjach, działalność wolontariatów, inicjatywy na rzecz miasta, gminy, osiedla, różnego rodzaju koncerty, zbiórki żywności, festyny, pielgrzymka maturzystów, festiwal talentów, różnego rodzaju konkursy, rekolekcje szkolne, jasełka, akademie patriotyczne, świąteczne spotkania, teatr szkolny czy podwórkowy, chóry, zespoły muzyczne.

³² Przykładem konkretnych działań o charakterze społecznym w przestrzeni parafialnej mogą być: organizacje i wspólnoty religijne, takie jak oaza, KSM, ministranci, schola, lektorzy, inicjatywy na rzecz parafii czy diecezji, koła Caritas, koła biblijne, festyny rodzinne i parafialne, zbiórki żywności i pieniędzy, okazjonalne spotkania młodych typu Taize czy Lednica, Światowe Dni Młodzieży, udział w pielgrzymkach pieszych czy rowerowych, Ekstremalna Droga Krzyżowa, rekolekcje parafialne, grupy angażujące się w przygotowanie liturgii, odpusty parafialne, parafiady.

może mieć w przyszłości kluczowe znaczenie w kreowaniu postawy odpowiedzialnej za wspólnotę Kościoła. Dlatego też należy podkreślić, że nauczyciel religii z założenia pełni istotną rolę w przekazywaniu wiedzy, ale także nabywaniu kompetencji istotnych dla funkcjonowania w społeczeństwie. Jak podkreśla W. Szymczak, „przekaz wiedzy połączony z konkretnymi działaniami ma za zadanie nie tylko stymulować do aktywności, ale też oddziaływać na świadomość młodych ludzi, pomagać im trafnie umiejscawiać i wartościować postawy prospołeczne, wdrażać do przyjmowania odpowiedzialności”³³.

Towarzystwo, rozeznanie³⁴

Osiągnięcie celu katechetycznego, którym jest wewnętrzna komunika z Chrystusem wymaga dwóch istotnych elementów. Po pierwsze – towarzyszenia, po drugie – rozeznania³⁵. Katecheza, która we współczesnym świecie wydaje się być czasem wspólnego poszukiwania i dojrzewania³⁶, stawia wyzwanie, aby katecheta (nauczyciel religii) przybliżając kerygmat miał w sobie również wrażliwość antropologiczną, to znaczy potrafił towarzyszyć w rozeznawaniu katechizowanym w odnalezieniu i realizacji ich chrześcijańskiego powołania.

Także w działalności społecznej są to priorytetowe działania nauczyciela religii. W innym przypadku grozi to odejściem od prawd ewangelicznych i skupieniem się jedynie na działalności czysto społecznej lub filantropijnej. Także sama młodzież w postulatach przedsynodalnych w 2018 roku wyrażała pragnienie obecności osób, które będą im towarzyszyły. Odpowiadając niejako na to wezwanie papież Franciszek przywołuje głos ludzi młodych: „Od przewodnika w wierze oczekuje się, że będzie wiernym chrześcijaninem, zaangażowanym w Kościele i w świecie, stale będzie dążył do świętości, będzie powiernikiem, który nie wydaje osądów, będzie aktywnie słuchał potrzeb młodych ludzi i na nie odpowiadał, będzie osobą głęboko kochającą i świadomą siebie, a także będzie znał swoje ograniczenia oraz radości i cierpienia związane z duchową wędrówką. Szczególnie istotną cechą przewodnika jest umiejętność uznania swojego człowieczeństwa – tego, że popełnia się błędy, i że nie jest się człowiekiem bez skazy (...)”³⁷.

Jak zauważa M. Kaplánek, pojęcie „towarzystwo” zastąpiło w ostatnich latach termin „prowadzenie”. Zwrot „towarzystwo” wydaje się pozbawiony wymiaru autorytatywnego. Oznacza to, że osoba, której się towarzyszy, wielokrotnie sama ma możliwość podejmowania różnych decyzji. Osoba towarzy-

³³ W. Szymczak, *Partycypacja społeczna i religijna młodzieży*, w: *Młodzież w kontekstach współczesnych...*, dz. cyt., s. 109; por. S. Łabendowicz, *Wychowanie w katechezie przez wolontariat*, „Roczniki Teologiczne” 64(2017), z. 11, s. 34-55.

³⁴ Por. M. Kaplánek, *Towarzystwo młodzieży w poszukiwaniu własnej drogi życiowej*, w: *Młodzież wobec wiary i powołania*, red. A. Draguła, Szczecin 2020, s. 247-254.

³⁵ Por. DK 3, EG 169, 173.

³⁶ Por. DK 33.

³⁷ ChV 246.

sząca (nauczyciel religii) jest tym, który stoi obok i w sposób aktywny wspiera oraz wspomaga jej rozwój i decyzje³⁸. W konsekwencji oznacza to, że nauczyciel religii w swoim działaniu zabiega przede wszystkim o wytworzenie doświadczenia u wychowanka, wspólnie przeżywa jego problemy i radości, pokazuje szanse i ryzyko poszczególnych wyborów. Skutkiem tego powinno być dojrzewanie we własnej tożsamości ludzi młodych. Nauczyciel religii staje się wtedy wsparciem i podporą. Taka postawa nauczyciela religii wydaje się być szczególnie aktualna wobec rozmaitych trudności wychowawczych i przemian, które dokonują się w świecie. Wysilek towarzyszenia wpisuje się w istotę katechezy, która jest dynamiczną rzeczywistością służby słowu Bożemu, wychowuje i formuje w wierze, oświeca i pomaga interpretować życie i historię człowieka w świetle misterium zbawczego³⁹.

Także termin „rozeznanie” to odpowiedź papieża Franciszka, który odnosi się do adhortacji *Gaudete et exultate*. Bazując na ignacjańskiej drodze rozeznawania i na liście św. Jakuba, papież zachęca, aby rozeznawanie stało się formą działania⁴⁰. Pojęcie „rozeznanie” oznacza właściwie poznanie samego siebie w kontekście otaczającego świata. Każdy jest wezwany do tego, aby badać swoją duszę, swoje pragnienia, tęsknoty, aby odkryć swoje własne motywacje, właściwie je zinterpretować i podjąć decyzje. Zadaniem nauczyciela religii jest wsparcie wychowanka w rozeznawaniu, aby jego decyzja mogła być całkowicie wolna i pozbawiona presji społecznej⁴¹.

Wysilek nauczyciela religii włożony we właściwe rozeznanie może w przyszłości zaowocować umiejętnością dobrych wyborów moralnych, społecznych i politycznych. Wobec różnego rodzaju zagrożeń materializmu, relatywizmu, hedonizmu i konformizmu wydaje się to szczególnie istotne i ważne. Wyjście poza ramy lekcji religii i pójście w przestrzeń życia społecznego z dziećmi i ludźmi młodymi może być sposobem na właściwe rozumienie życia i powołania chrześcijańskiego. Konieczność ciągłego podejmowania decyzji to element życia dojrzałego⁴². Zatem zadaniem nauczyciela religii jak i całego duszpasterstwa dzieci i młodzieży jest przygotowanie do podejmowania samodzielnych i odpowiedzialnych decyzji poprzez właściwe rozeznawanie. Jest to dar, o który należy prosić Ducha Świętego, a jednocześnie potrzeba „pielęgnować go poprzez modlitwę, refleksję, czytanie, dobrą radę”⁴³. Jak przestrzega papież Franciszek, bez właściwego i mądrego „rozeznania łatwo możemy stać się marionetkami, będącymi zakładnikami chwilowych tendencji”⁴⁴.

³⁸ Por. M. Kaplánek, *Towarzystwo młodzi...*, dz. cyt., s. 248nn.

³⁹ DK 55.

⁴⁰ Por. ChV 278-282; GE 23, 62, 105, 158nn.

⁴¹ Por. M. Kaplánek, *Towarzystwo młodzi...*, dz. cyt., s. 251nn.

⁴² Por. GE 164-168; J. Bagrowicz, *Towarzystwo wzrastaniu. Z dyskusji o metodach i środkach edukacji religijnej młodzieży*, Toruń 2006.

⁴³ GE 166.

⁴⁴ Tamże, 167.

Jezus, formułując nakaz misyjny, który jest zadaniem każdego chrześcijanina, a w sposób szczególny nauczycieli religii i katechetów, opiera go na sformułowaniu „Idźcie” (Mk 16,15; Mt 28,19). Jest to dynamika nakazana – idźcie, wyjdźcie, spieszcie, aby towarzyszyć i właściwie rozeznawać. Jak czytamy w *Dyrektorium o katechizacji*, nakaz ten nie może być sprowadzony jedynie do nauczania⁴⁵. A zatem, cała posługa katechetyczna powinna prowadzić również do doświadczania Boga w życiu, dzielenia się życiem. Jak stwierdza papież Benedykt, „U początku bycia chrześcijaninem nie ma decyzji etycznej czy jakiejś wielkiej idei, jest natomiast spotkanie z wydarzeniem, z Osobą, która nadaje życiu nową perspektywę, a tym samym decydujące ukierunkowanie”⁴⁶.

Współczesny świat, który nosi znamiona sekularyzacji – to znaczy zgodnie z koncepcją P. Bergera społeczeństwo i kultura pozbawiane są wpływu instytucji i symboli religijnych – nie może być odczytywany w kategoriach zagrożenia, a raczej wyzwania⁴⁷. Być może właśnie obecność nauczycieli religii w przestrzeni życia społecznego będzie krokiem, który zahamuje ten proces. Ich potencjał i kompetencje mogą sprawić, że staną się oni „liderami” lokalnych wspólnot, a przestrzeń życia społecznego stanie się miejscem do dialogu⁴⁸.

Każda wspólnota chrześcijańska zaproszona jest do tego, aby skonfrontować się ze złożonością współczesnego świata. Wydaje się, że katecheci i nauczyciele religii są tymi, którzy w sposób szczególny posyłani są na pierwszą „linię frontu” i działania. Jako osoby świeckie doświadczające swego miksu sacrum i profanum mogą prowadzić w sposób skuteczny dialog o wymiarze społecznym. Ich celem powinno być budowanie wspólnoty wierzących jako wspólnoty nadziei, braterskości i miłości. Jako współcześni apostołowie katechezy powinni ciągle słuchać tego świata i przekazywać przykazanie miłości⁴⁹. Nowe formy obecności w życiu społecznym połączone z realną troską o człowieka mogą dawać nieprzewidywalne dotąd możliwości „nawiązywania stosunków i budowania wspólnoty”⁵⁰.

Podsumowanie

J. Ratzinger zauważył, że „próba budowania chrześcijaństwa za pomocą formuł – przy biurku – jest drogą donikąd”⁵¹. W innym miejscu ten wielki teolog zauważył: „kto próbuje być tylko widzem, niczego się nie dowie”⁵². A za-

⁴⁵ Por. DK 68.

⁴⁶ Por. Benedykt XVI, Encyklika *Deus caritas est*, 1.

⁴⁷ Por. P. Berger, *Sekularyzacja – jej istota, geneza i badanie*, w: *Socjologia religii*, red. F. Adamski, Kraków 1983, s. 364-378.

⁴⁸ Por. P. Tomasik, *Dialog katechetyczny*, „Ateneum Kapłańskie” 1(2009), s. 60-70; S. Dziekoński, *Dialog pedagogiczny*, „Ateneum Kapłańskie” 1(2009), s. 71-81; B. Pedraza, *Catechesis for the New Evangelization*, Washington 2020, s. 252-253.

⁴⁹ Por. DK 28.

⁵⁰ Por. EG 15.

⁵¹ J. Ratzinger, *Wiara w Piśmie i Tradycji. Opera omnia*, t. IX/1, Lublin 2018, s. 63.

⁵² J. Ratzinger, *Wprowadzenie w chrześcijaństwo*, Kraków 2012, s. 179.

tem, o wiele bardziej właściwą wydaje się być droga odważnych poszukiwań, w których nie uniknie się błędów niż asekuracyjne wytwarzanie nowych teorii z pozycji czysto teoretycznej.

W świetle powyżej przedstawionych argumentów wydaje się, że w przestrzeni posługi katechetycznej konieczne jest większe otwarcie się na przestrzeń życia społecznego. Przemiany, które dotyczą sfery tożsamości i wolności człowieka jak również zdolności komunikacyjnych i poznawczych ucznia nieuchronnie wpływają na zmianę postaw wychowanków. Konieczna jest zatem zmiana postawy katechetów (nauczycieli religii). Franciszkowe zawołanie do zejścia z kanapy w kontekście posługi katechetycznej powinno być zatem odczytane jako większe otwarcie się na przestrzeń życia społecznego. Być może wtedy rzeczywiście to wszystko, co promieniuje ze szkolnej lekcji religii i szeroko rozumianej posługi katechetycznej stanie się „laboratorium dialogu”⁵³. Wspólnota Kościoła stanie się wtedy miejscem urzeczywistniania się dialogu ze społeczeństwem.

* * *

Streszczenie

W posłudze katechetycznej konieczne jest większe otwarcie się na przestrzeń życia społecznego. W artykule jest refleksja nad działaniem nauczyciela religii w życiu społecznym. Analizie poddano najnowsze dokumenty katechetyczne oraz literaturę o tematyce teologicznej, socjologicznej i społecznej. Poszukiwania naukowe pozwoliły wyodrębnić cztery istotne zagadnienia, które zostaną kolejno omówione. Są to: próba charakterystyki współczesnego społeczeństwa; znajomość środowiska uczniów; pozaszkolna działalność nauczyciela religii i aktywność w przestrzeni życia parafialnego. Zgodnie z paradygmatem teologii pastoralnej zamierzeniem artykułu jest wypracowanie konkretnych rozwiązań i sugestii.

Słowa kluczowe: katecheta, nauczyciele religii, działalność społeczna.

Social Activities of the Catechist in the Contemporary Pastoral Context

Summary

In the catechetical ministry, it is necessary to open up more to the space of social life. The article is a reflection on the activity of a religion teacher in social life. The latest catechetical documents and theological, sociological and social literature were analyzed. Scientific research has allowed to isolate four

⁵³ Por. DK 53.

important issues, which will be discussed in turn. These are: an attempt to characterize contemporary society; knowledge of the students' environment; extracurricular activity of a religion teacher and activity in the parish life. According to the paradigm of pastoral theology, the aim of the article is to develop specific solutions and suggestions.

Keywords: Catechist, religion teachers, social activity.

Bibliografia

- Bagrowicz J., *Towarzyszyć wzrastaniu. Z dyskusji o metodach i środkach edukacji religijnej młodzieży*, Toruń 2006.
- Bauman Z., *Płynna nowoczesność*, Kraków 2006.
- Benedykt XVI, Encyklika *Deus caritas est*.
- Berger P., *Sekularyzacja – jej istota, geneza i badanie*, w: *Socjologia religii*, red. F. Adamski, Kraków 1983, s. 364-378.
- Błażejowski W., *Kryzys edukacji – edukacja w kryzysie*, „Edukacja – Terapia – Opieka” 3(2021), s. 153-173.
- Draguła A., *Postprawda i post-Kościół*, w: <https://wiesz.pl/2018/05/09/postprawda-i-post-kosciol/> (dostęp: 20.03.2023).
- Dziekoński S., *Dialog pedagogiczny*, „Ateneum Kapłańskie” 1(2009), s. 71-81.
- Franciszek, Adhortacja apostolska *Christus vivit*.
- Franciszek, Adhortacja apostolska *Evangelii gaudium*.
- Franciszek, Adhortacja apostolska *Gaudete et exsultate*.
- Jan Paweł II, Adhortacja apostolska *Catechesi tradendae*.
- Kapłanek M., *Towarzystwo młodzieży w poszukiwaniu własnej drogi życiowej*, w: *Młodzież wobec wiary i powołania*, red. A. Draguła, Szczecin 2020, s. 247-254.
- Konferencja Episkopatu Polski, *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce*.
- Kopiczko T., *Promowanie pozytywnego wizerunku katechety (nauczyciela religii)*, „Studia Ełckie” 24(2022), nr 4, s. 423-440.
- Labendowicz S., *Wychowanie w katechezie przez wolontariat*, „Roczniki Teologiczne” 64(2017), z. 11, s. 34-55.
- Marek Z., „*Sacrum*” w wychowaniu chrześcijańskim, w: *Polska katecheza wobec pluralizmu jednoczącej się Europy*, red. A. Offmański, Szczecin 2004, s. 177-195.
- Mariański J., *Moralność w kontekście społecznym*, Kraków 2014.
- Mariański J., *Pedagogika religii w kontekście społecznym*, „Edukacja Międzykulturowa” 13(2020), nr 2, s. 21-49.
- Mariański J., Wargacki S.A., *Płynne sacrum w społeczeństwie postnowoczesnym*, „Uniwersyteckie Czasopismo Socjologiczne” 17(2016) s. 7-27.
- Mąkosza M., *Katecheta (nauczyciel religii) jako wychowawca na tle proponowanych zmian w prawie oświatowym*, „Zeszyty Formacji Katechetów” 19(2019), nr 4, s. 97-104.
- Miszczak E., *Socjalizacja religijna maturzystów z województwa lubelskiego w świetle badań socjologicznych*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 26(2017), nr 1, s. 69-85.
- Mitek E., *Katecheta w szkolnym środowisku*, „Perspectiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne” 6(2007), nr 1, s. 120-139.
- Osewska E., *Religious Education as Accompanying: from Superficiality to Spirituality to Personal Acquaintance with God Incarnate*, „The Person and the Challenges” 6(2016), nr 2, s. 21-34.
- Panuś T., *Przeszłość nauczania religii w szkole*, „Katecheta” 11(2002), s. 13-20.
- Papieska Rada ds. Krzewienia Nowej Ewangelizacji, *Dyrektorium o katechizacji*.

- Pawełczyk P., Jakubowski J., *Postprawda i nowe media. Czy potrzebujemy postprawdy?*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne” 1(2017), s. 197-212.
- Pedraza B., *Catechesis for the New Evangelization*, Washington 2020.
- Piwowski W., *Sojalizacja religijna w społeczeństwie rozwiniętym*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 13(1980), s. 26-42.
- Polak M., „Laboratorium dialogu”, czyli o dialogowaniu w katechezie, „Symposium” 24(2020), nr 2, s. 39-50.
- Ratzinger J., *Wiara w Piśmie i Tradycji. Opera omnia*, t. IX/1, Lublin 2018.
- Ratzinger J., *Wprowadzenie w chrześcijaństwo*, Kraków 2012.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 26 lipca 2018 r. w sprawie uzyskiwania stopni awansu zawodowego przez nauczycieli (Dz. U. z 2020 r. poz. 2200).
- Szymczak W., *Lekcja religii: konteksty uczestnictwa i absencji*, w: *Młodzież w kontekstach współczesnych. Rodzina. Czas. Szkoła. Kościół i katecheza*, red. W. Szymczak, T. Adamczyk, Lublin 2022, s. 85-105.
- Szymczak W., *Partycypacja społeczna i religijna młodzieży*, w: *Młodzież w kontekstach współczesnych. Rodzina. Czas. Szkoła. Kościół i katecheza*, red. W. Szymczak, T. Adamczyk, Lublin 2022, s. 107-126.
- Tomasik P., *Dialog katechetyczny*, „Ateneum Kapłańskie” 1(2009), s. 60-70.
- Wrońska H., *Animacyjna postawa wychowawcy chrześcijańskiego*, „Roczniki Pastoralno-Katechetyczne” 1(2009), s. 105-116.
- Zubrzycka-Maciąg T., *Oczekiwania młodzieży względem lekcji religii w szkole średniej – raport z badań*, „Roczniki Teologiczne” 68(2021), z. 11, s. 71-86.